

СЕКЦІЯ 6 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332:631.1

Комарова Н.В.*аспірант**Інституту агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України***Komarova Natalia***Post-graduate study**Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕОХОРОННИХ ЗАХОДІВ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF IMPROVING THE SYSTEM OF IMPLEMENTATION OF LAND-PROTECT MEASURES

АНОТАЦІЯ

У статті проведено еколого-економічну оцінку ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в Київській області та окреслено організаційно-економічні аспекти вдосконалення системи реалізації землеохоронної діяльності. Актуальність вибраного напрямку дослідження пояснюється стабільним погіршенням якісного стану земель сільськогосподарського призначення, поширенням темпів та обсягів ерозійних і деградаційних процесів агроугідь. Передбачається, що найбільш дієвим підходом до поліпшення існуючої ситуації у сільськогосподарському землекористуванні для товарного виробництва рослинництва є залучення організаційно-економічних важелів із метою формування оновлених умов господарювання, за яких посилюється фінансово-економічна відповідальність землекористувачів за якісний стан земель.

Ключові слова: система землеохоронних заходів, збалансоване землекористування, агроекологічна безпека, товарна продукція рослинництва, землі сільськогосподарського призначення, ґрунти.

АННОТАЦИЯ

В статье проведена оценка эколого-экономической эффективности использования земельных ресурсов сельскохозяйственного назначения в Киевской области и определены организационно-экономические аспекты усовершенствования системы реализации землеохранной деятельности. Актуальность выбранного направления исследования объясняется стабильным ухудшением качественного состояния земель сельскохозяйственного назначения, расширением темпов и объемов эрозийных и деградационных процессов агроугодий. Предполагается, что наиболее эффективным подходом к улучшению существующей ситуации в сельскохозяйственном землекористуванні для товарного производства растениеводческой продукции является привлечение организационно-экономических рычагов с целью формирования обновленных условий хозяйствования, при которых усиливается финансово-экономическая ответственность землекористувачей за качественное состояние земель.

Ключевые слова: система землесберегающих мероприятий, сбалансированное землекористування, агроэкологическая безопасность, товарная продукция растениеводства, земли сельскохозяйственного назначения, почвы.

ANNOTATION

This work has been conducted in order to implement an ecological and economic assessment of the agricultural land use efficien-

cy in the Kyiv region and outline the organizational and economic aspects of improving the implementation of land protection activities. The actuality of the chosen direction of research is explained by the stable deterioration of the quality state of agricultural land, the spread of rates and volumes of erosion and degradation processes of agricultural land. At the same time the economic results and profit of agricultural enterprises are stable increasing with decreasing the quantities of land-protection activities and land-using with ecological stabilization influences such as the grassland or perennial crops. It is assumed that the most effective approach to improving the current situation in agricultural land use under commodity crop production is the involvement of organizational and economic levers for formatting of updated economic conditions. These refresh organization conditions will bring the increasing of the financial and economic responsibility of land users and land owners for a qualitative state of soil on the plots which under their responsibilities. These tasks require the intensification of supplementary activities such as monitoring and inventory for plots and quality assessment of their soil with next introduction of the certification process together with the system of penalization. Named regulatory levers will be able to bring new framework for agricultural enterprises and will build the conditions for land protection. On another side for supporting of successful economic levels of agricultural activities there are necessary through the system of preferential taxes and loans. The last aspect requires the existing of free economic turnover of land plots. The certification process foreseen the formation of system with permission documentation for conducting of land-using process under commodity production according different types of agricultural crops. The proposed approach can support land conservation activities and thus contribute to ensuring an acceptable level of environmental safety.

Key words: system of earth protection measures, balanced land use, agricultural and ecological safety, commodity products of plant growing, agricultural land; soils.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Організація процесів використання земель сільськогосподарського призначення, яка запроваджується в Україні під час товарного виробництва рослинництва, не є досконалою, адже формує дисбаланс із посилен-

ням лише економічної результативності. Така ситуація призводить до погіршення якісних характеристик ґрунтового покриву, є рушійним чинником зниження рівня агроекологічної безпеки та створює потенційну загрозу продовольчій безпеці. Забезпечення збалансованої еколого-економічної результативності потребує вдосконалення організаційно-економічної основи землекористування для формування фінансово-економічної відповідальності землекористувачів за якість земельних ресурсів за посилення моніторингової, інвентаризаційної та запровадженні сертифікаційної компонент для відновлення і збереження агроресурсного потенціалу. Зазначене вимагає законодавчого закріплення вимог та нормативів землекористування з одночасним нормуванням показників якості ґрунтового покриву на землях сільськогосподарського призначення. Це потребує посилення організаційно-економічних аспектів запровадження системи землеохоронних заходів, якими забезпечується відновлення і збереження родючості агроугідь, що є чинником збереження прийняттого рівня агроекологічної безпеки. Формування зазначених підходів лежить у руслі євроінтеграційних прагнень України та націлено на досягнення орієнтирів, що закладені у національному законодавчому полі, а саме Земельним кодексом України, Законом України «Про охорону земель», а також проектом «Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки», що обґрунтовує їх практичну значимість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Пошук шляхів розв'язання проблем забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування привертає увагу широкого кола дослідників. Зокрема, питанням оптимізації використання агроугідь з урахуванням впливу ерозійних процесів присвячено праці В.Ф. Камінського, В.Ф. Сайка, В.М. Другака, А.М. Третяка, М.К. Шикіули, Л.Я. Новаковського. Економічні аспекти організації землекористування досліджувалися І.І. Лукіновим, Л.Д. Логвіновим, Д.С. Добряком, О.А. Корчинською, Д.І. Бамбіндрю, Б.С. Носком, О.Г. Тараріко, Б.М. Данилишиним та ін. Проте сформовані організаційно-економічні умови господарювання на основі використання земель сільськогосподарського призначення під час товарного виробництва рослинництва не забезпечують достатньою мірою відтворення і збереження родючості земель, орієнтовані на нарощування економічної ефективності агровиробничих процесів за рахунок виснаження агроресурсного потенціалу, що зумовлює необхідність пошуку шляхів їх удосконалення. Потребує докорінних змін організація запровадження системи землеохоронних заходів у напрямі підвищення економічної відповідальності землекористувачів за якість земель.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Відтворення і збереження агроресурсного потенціалу вимагає запровадження науково обґрунтованої системи землеохоронних заходів, що зумовлює вибір мети роботи – визначення організаційно-економічних аспектів удосконалення впровадження землеохоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підтвердженням тези щодо незбалансованого організаційно-економічного підходу до процесів використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення слугують результати статистичної звітності за даними органів Державної служби України. Зокрема, інформація щодо динаміки результативності агровиробничої діяльності у секторі рослинництва (рис. 1) свідчить про постійне нарощування навантаження на одиницю площі сільськогосподарських угідь, що супроводжується скороченням обсягів капітальних інвестицій та поточних витрат на їх захист і охорону. За таких виробничо-господарських результатів у комплексі з обсягами фінансування землеохоронної діяльності викликає занепокоєння інформація щодо структури вирощування культур, зокрема на тлі постійного нарощування обсягів виробництва соняшника спостерігається скорочення площ під виробництвом кормових культур (рис. 2а), що зумовлено скороченням поголів'я великої рогатої худоби (рис. 2б).

Своєю чергою, скорочення поголів'я у тваринництві зумовлює зменшення обсягів внесення органічних добрив під посіви, які тривалий час зберігаються на постійно низькому рівні (1,2–1,3 млн т за період 2010–2017 рр.), натомість обсяги внесення мінеральних добрив за цей же період зросли з 0,6 до 1,1 тис. ц. Використання пташиного посліду потребує достатньо високих затрат, а під час внесення – чіткого дотримання нормативів, адже в разі високих концентрації ці добрива здатні спричинити негативний вплив на схожість і розвиток культур. Окрім того, процес виготовлення добривних матеріалів на основі пташиного посліду є достатньо вартісним, потребує спеціального устаткування, а під час його зберігання відбуваються значні втрати азоту, матеріал втрачає в якості та створює негативний вплив на довкілля [1].

Отже, спостерігається дисбаланс у структурі внесених добривних матеріалів, що не сприяє забезпеченню збалансованого підходу до використання земель сільськогосподарського призначення, а провокує негативні агрохімічні процеси – підкислення, ущільнення ґрунтів, що є чинниками їх ерозії, деградації та втрати гумусу агроугіддями. У результаті, як свідчать підрахунки науковців [4, с. 59], сумарні середні обсяги втрати гумусу в ґрунтах у Київській області перевищують значення для України (18,1 т/га за рік проти 14,1 т/га за рік).

Отже, наявна ситуація у сільськогосподарському землекористуванні потребує докорінних організаційно-економічних змін у діяльності із



Рис. 1. Продукція рослинництва та витрати на захист і реабілітацію ґрунтів агроугідь Київської області, тис. грн

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3]

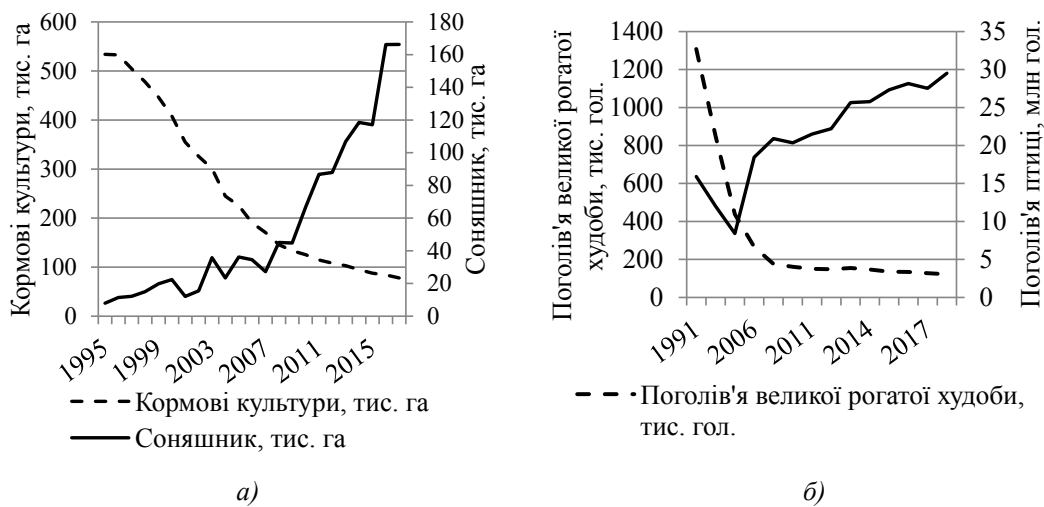


Рис. 2. Динаміка площ соняшника і кормових культур у Київській області (а) та поголів'я великої рогатої худоби і птиці (б)

Джерело: сформовано автором на основі [5–7]

запровадженням системи науково обґрунтованих землеохоронних заходів. Реалізація зазначених завдань можлива шляхом нормативно-законодавчих та інституційних змін у напрямі розвитку системи інвентаризації і моніторингу із запровадженням функціонування системи сертифікації земель із подальшою видачою дозволів на реалізацію товарного виробництва певних видів сільськогосподарських культур у комплексі із системою штрафних санкцій та

рекомендацій щодо комплексу землеохоронних заходів, які підлягають обов'язковому впровадженню. Це, своєю чергою, потребує розвитку системи нормативів і показників на рівні регіонів, розбудову якої в Україні започатковано з прийняттям ДСТУ «Якість ґрунту. Показники родючості ґрунтів» [8]. Принципову схему вдосконалення організаційно-економічного удосконалення системи запровадження землеохоронної діяльності викладено на рис. 3.

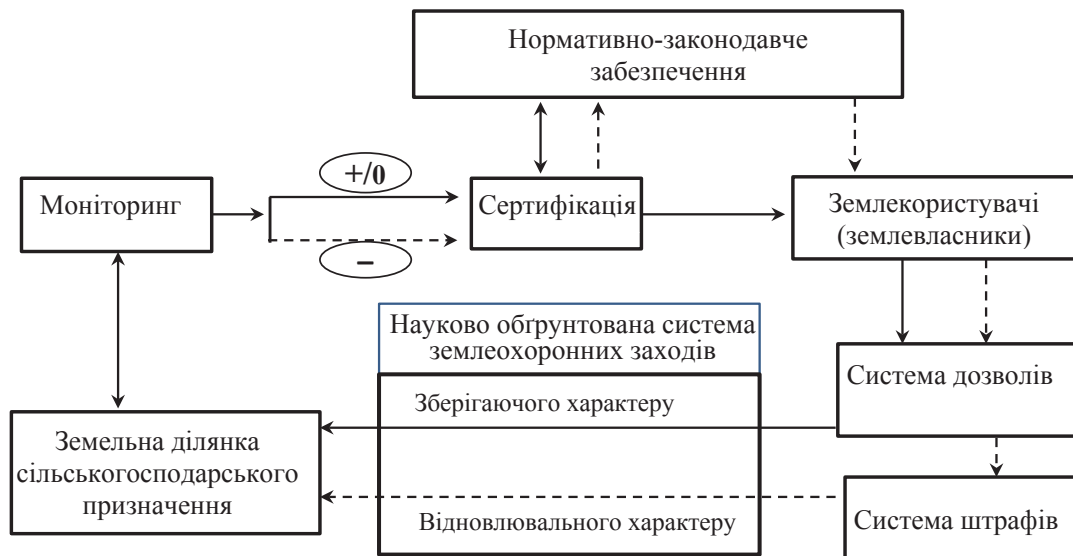


Рис. 3. Схема організаційно-економічного вдосконалення реалізації землеохоронної діяльності

Джерело: авторська розробка

Згідно з викладеним підходом, відправним пунктом функціонування запропонованої системи є результати моніторингової оцінки. Якщо результати таких оцінок є відповідними до вимог якості ґрунтового покриву, сертифікаційний орган надає дозволи з обмеженим терміном (припустимо, на п'ять років) на реалізацію діяльності із землекористування з метою товарного виробництва рослинницької продукції за групами культур. Для збереження відповідної якості ґрунтового покриву застосовується система землеохоронних заходів звуженого характеру, які повинні запроваджуватися господарюючими суб'єктами. Метою заходів є збереження нормативно встановлених запасів гумусу та збереження прийняттого рівня родючості й агро-ресурсного потенціалу. До їх числа належать дотримання сівозмін, внесення добривних матеріалів згідно з науково обґрунтованими нормативами, збереження багаторічних насаджень, передусім лісосмуг.

Якщо результати моніторингових оцінок виявляються нижчими від установлених нормативних порогових значень якісних характеристик ґрунтів, то дозволи видані бути не можуть. Землекористувач отримує перелік рекомендацій щодо запровадження землеохоронної діяльності. Система заходів у цьому разі орієнтована на відновлення агроекологічної рівноваги. До кола цих заходів може належати, наприклад, розширення площ багаторічних насаджень, луків та пасовищ, тобто еколого стабілізуючих угідь. Окрім того, у разі такої необхідності передбачається розроблення системи рекомендацій щодо реалізації заходів із рекультивації земель. На землекористувача накладається зобов'язання штрафних виплат за погіршення якісних характеристик ґрунтового покриву на агроугіддях у результаті товарного виробництва рослинницької продукції.

Отримані кошти мають надходити на окремий рахунок і використовуватися за цільовим призначенням для фінансування землеохоронних заходів на землях держзапасу, результати яких теж підлягають контролю.

З іншого боку, потребує вдосконалення та посилення комплекс економічних важелів стимулюючого спрямування через пільгові умови кредитування та оподаткування для підтримки товаровиробників, що вимагає відміну мораторію на вільний економічний обіг земельних ділянок сільськогосподарського призначення. У такий спосіб відкривається шлях формування системи організаційно-економічної відповідальності землекористувачів під час товарного виробництва рослинництва за якісний стан ґрунтового покриву агроугідь. Зазначена система сертифікації повинна враховувати систематизовану шкалу за різними рівнями антропогенного навантаження на агроєкосистему від вирощування різних груп сільськогосподарських культур. Тобто підхід має бути диференційованим як стосовно строків дії дозволів, так і стосовно обсягів штрафних санкцій.

Таким чином, відбувається формування системи фінансово-економічних важелів щодо забезпечення запровадження комплексу науково обґрунтованих землеохоронних заходів, завдяки яким можуть бути сформовані нові організаційно-економічні умови господарювання. За таких умов відбувається запровадження фінансово-економічної відповідальності агро-виробників за якісні характеристики ґрунтового покриву, що набуті в результаті виробництва товарної продукції рослинництва.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Доведено виснажливий вплив існуючої організації землекористування з метою товарного виробництва рослинництва в Україні.

Проаналізовано економічну результативність запровадження сільськогосподарського господарювання порівняно з обсягами витрат на відновлення і збереження агроресурсного потенціалу. На основі аналітичного співставлення статистичних даних з урахуванням динаміки показників якісного стану ґрунтового покриву земель сільськогосподарського призначення показано необхідність запровадження організаційно-економічних змін в агровиробництві. Цільовим призначенням цих змін має бути посилення відповідальності землекористувачів за якісний стан ґрунтів на агроугоддях, що є ресурсною основою товарного виробництва та збільшення економічних прибутків. З іншого боку, наголошено на необхідності забезпечення фінансово-економічної підтримки агровиробників через можливість отримання кредитів, позик, пільг під час оподаткування та запровадження вільного економічного обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Деталізація інституціонального підґрунтя вказаних аспектів потребує проведення додаткових досліджень з оцінкою ефективності залучення окремих фінансово-економічних важелів у контексті забезпечення прийнятного рівня агроекологічної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пташиний послід: отримання, компостування та норми внесення. *Правила вирощування овочей, фруктів, цвєтов. Советы огородникам* : веб-сайт URL : <http://agroazbuka.com/uk/poslid.html> (дата звернення: 31.03.2019).
2. Сільське господарство України – 2017 : статистичний збірник / відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 245 с.
3. Продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 року за 2016 рік : статистичний бюлетень / відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 20 с.
4. Будзак О.С. Деградація та заходи ревіталізації земель України. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2014. № 1–2. С. 57–64.
5. Продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 року за 2017 рік (остаточні дані). *Державна служба статистику України* : веб-сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 31.03.2019).
6. Рослинництво України – 2017 : статистичний збірник / відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 222 с.
7. Тваринництво України – 2017 : статистичний збірник / відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 165 с.
8. ДСТУ 4362:2004 «Якість ґрунту». Показники родючості ґрунтів. Чинний від 12.09.2004. Київ : Міністерство аграрної політики України, 2005. 36 с.

REFERENCES:

1. Ogorodnik (2011) Ptashynyj poslid: otrymannja, kompostuvannja ta normy vnesennja. [Poultry litter: Receipt, composting and rate of entry] *Pravyła vyroshhuvannja ovochiv, fruktiv, kvitiv. Porady sadivnykam* [Rules for growing vegetables, fruits and flowers. Tips for gardeners] (electronic journal). Available at: <http://agroazbuka.com/uk/poslid.html> (accessed 31 March 2019)
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Siljsjke ghospodarstvo Ukrainy 2017* [Agriculture of Ukraine], Statystychnyj zbirnyk. Kyiv : State Statistics Service of Ukraine.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) *Produkcija siljsjko ghospodarstva u postijnykh cinakh 2010 roku za 2016 rik* [Agricultural products in constant 2010 prices for 2016]. Statistical bulletin. Kyiv : State Statistics Service of Ukraine.
4. Budzjak O.S. (2014) Deghradacija ta zakhody revitalizaciji zemelj Ukrainy. [Degradation and measures of revitalization of Ukrainian lands.] *Land Planning, Cadastre And Land Monitoring*, # 1–2, 2014. – Pp. 57–64.
5. *Produkcija siljsjko ghospodarstva u postijnykh cinakh 2010 roku za 2017 rik* (ostatochni dani) [Agricultural products in constant 2010 prices for 2017 (final data)]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed (31.03.2019)).
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) *Roslynnnyctvo Ukrainy 2017*. [Crop Production of Ukraine] Statistical yearbook. Kyjiv : State Statistics Service of Ukraine.
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) *Tvarynnnyctvo Ukrainy 2017*. [Animal Production of Ukraine 2017] Statistical yearbook. Kyjiv : State Statistics Service of Ukraine.
8. DSTU 4362:2004 Jakistj gruntu. Pokaznyky rodjuchosti gruntiv. Nacionalnyj naukovyj centr – Instytut gruntoznavstva ta aghrokhimiji im. O. N. Sokolovsjko ghoo UAAN (NNC IGhA).